

Napkeréken

Jankovics Marcell-lel a bibliai mítoszokról
beszélget Lócsei Gabriella

■ Tíz évvel az után, hogy a művelődéstörténész Jankovics Marcell heliocentrikus tanulmánykötete, *A Nap könyve* megjelent, egy szerző, aki a *Genezis Könyvének* filozófiai értelmezéseit keresi, *Ímhol vagyok* címen kiadott munkájában azzal állt elő, hogy „a Bibliában nincs mitológia”, „egyetlenegy csoda sem történik benne”. Hitregéről egyébként is – e másodszorra említett kiadvány auktora szerint – csak „politeista vallások esetében lehetséges beszélni”, az egyistenhíthez „legfeljebb mitológiai maradványok” kapcsolódnak. Jankovics Marcell viszont számos írásában éppen azt bizonygatja, hogy az egyistenhíthez a napkultuszokon keresztül vezetett az út.

A legősibb bibliai istenkép is mitologikus – olvasom A Nap könyve többedik újrakiadásában – a láthatatlan Isten arcát napisteni vonások rajzolják ki. Lehet egy ilyen – a jelek szerint tartós és komoly érdeklődést kiváltó – állítást és a hozzá tartozó vallás- és művelődéstörténeti „példatárát” egyetlen kijelentő mondattal félretolni?

Évekkel előttem mások is megfogalmazták, közre is adták azt a felismerést, hogy a *Biblia* mitologikus alapokra

épül. A világszerte ismert *Robert Graves*, a tudós regényíró és a néprajzkutató, történész, orientalista *Raphael Patai*, aki Magyarországon született...

...alap- és középfokú tanulmányait hazánkban végezte, felsőfokú stúdiumait is Budapesten kezdte meg és zárta le...

...az 1960-as években jelentette meg *Héber mítoszok* című könyvét, amelyben a *Genezis* könyvét más népek mítoszaival összevetve a bibliai elbeszélések történeti, földrajzi, néprajzi alapjait vizsgálták. Ha az ember a gondolatok fejlődésének az időbeli változásait követi, azt tapasztalja, a mélyben minden időben és mindenütt ott voltak a mítoszok. Más kérdés, hogy mi alakult ki belőlük... A bibliai történeteket számos esetben megfosztották a hozzájuk fűződő mítoszoktól, lehozták a földre azt a személyt, aki más közegben, mondjuk a görögök antik világában ugyanazt a történetet nem emberként élte meg. A legismertebb és tán a legnyilvánvalóbb példaértékű párhuzam erre Hélios, a görögök napisteneinek egyike, akit Illés – Éliás, azaz Eljahu – próféta megfelelőjének szokás tartani. Illést, kinek a neve azt jelenti:

Jahve az én istenem, és akiről az *Ószövetség*, a *Talmud*, a *Misna* és a *Korán* is ír, tüzes szekér ragadja az égbe. Ez a tüzes szekér a görög mitológiában a napisten tüzes szekere. Aligha véletlen, hogy a keleti kereszténység olyan ikonokon ábrázolta a prófétát, amelyeken Illés szinte a Nappal azonosulva, egy napkeréken, lovak által húzott óriási napon megy föl az égbe...

Hogyan talált rá a Bibliára az a fontos és igényes megbízatásokkal elhalmozott rajzfilmrendező, aki – miközben a Magyar népmesék sorozatán dolgozott, egészsétes animációs filmekkel és nemzetközi érdeklődést kiváltó rövidfilmekkel jelentkezett – mások produkciójához írt forgatókönyvet? És ha már rátalált, miként futotta az idejéből, energiáiból, hogy vallás- és művelődéstörténeti kutatásokba bocsátkozzon?

Még a '70-es években a Magyar Televízió fölkért, hogy készítsek bibliai tárgyú képes forgatókönyvet egy gyermekeknek szánt rajzfilmsorozathoz. Lelkesen láttam munkához, Jézus születésének a történetét „meséltem el”, de amit a televíziósok asztalára tettem, nem nyerte el megrendelőim tetszését. Túl klerikálisnak találták. A történetet érdekes módon a sajtó is felkapta, a Film, Színház, Muzsika újságírója engem is kérdezett róla, s én e kérdésre csöndesen megjegyeztem: pedig milyen jó volna egy bibliai tárgyú rajzfilmsorozatot készíteni! Nem sokkal ezután megjelent nálam egy fiatalember, Ravasz Ákos, aki egy Sefel József nevű producer nevében jelezte, hogy komolyan érdeklődnek az általam megálmodott rajzfilmsorozat iránt, de más filmek iránt is. A kedvükért nyomban munkához láttam – a bibliai rajzfilmsorozaton, ha mindent összeadok, vagy hét éven keresztül dolgoztam. Elkészült a teljes irodalmi forgatókönyv, hét epizód, a képes forgatókönyv, a hozzájuk tartozó figura-

tervek, végezetül a sorozat első epizódja filmen, valamint két rövid előzetes. A producer időközben eltűnt a látókörömből. Ebben a gyermekeknek szánt sorozattervben természetesen nem a *Biblia* mitologikus elemeit akartam hangsúlyozni, pusztán használtam (volna) azokat a különböző kultúrákban „tetten érhető”, mitikus párhuzamokat, amelyeket a történet megjelenítésében – mivel a *Biblia* eredetileg nincs illusztrálva – alkalmazhatónak véltem. Az egyiptomiak kultuszában – mitológiájában – például a vállukon, egy hajóra helyezett szekrényben viszik a papok istenük képmását, amelyet két oldalról szárnyas géniuszokkal rögzítettek. Nem valószínű, hogy ezt a képet a kis zsidó nép hagyományozta az egyiptomiakra, a fordítottja a valószínűbb, annál is inkább, mivel Mózes számos kultikus motívumot vett át az egyiptomiaktól. A neve után ítélve az egyiptomiak holdistenének, Jahnak a kultuszát is, akit álló férfialakként szoktak ábrázolni, fején a félhold vagy a telihold szimbólumával...

... viszont a nevének – a „hivatásos” művelődéstörténészek szigorú meghagyása szerint – etimológiailag semmi köze sincs Jahve nevéhez, a két név hasonlósága véletlen egybeesés, mondják.

Jahve tisztelete Mózeshez kötődik, akinek a neve szintén egyiptomi – Fiút jelent –, és a *Biblia* szerint is Egyiptomban született és nőtt fel... Ettől függetlenül azóta sem tudom nem észrevenni a jelképek és mítoszok közötti párhuzamokat, és a filmjeimben is élek velük. Újra és újra megkísérlem felfedezni azt – a '70-es években még ösztönösen, később egyre tudatosabban, könyvtárnyi irodalommal a hátam mögött –, amit őseink már tudtak vagy öntudatlanul felhalmoztak. Majd rajzfilmszerű képpé alakítom, mozgóképsorokban „alkalmazom”; művelődéstörténészként „lefordítom” és a szétesőfélben levő, nagy Egészhez közelítve, megpróbálom – károkozás nélkül – újra összerakni őket.

A Nap könyvében Soli Deo Gloria fejezetcím alatt arról olvashatunk, hogy milyen szerepe volt a napkultusznak az egyistenhit kialakulásában. Sőt, rövid, de igazán meggyőző érveléssel azt is kimutatja, hogy elnevezésükben is kifejeződik a napkultusz és az egyistenhit közti kapcsolat: Solus = egyedüli, egyetlen; Sol = Nap...

Feltételezésem szerint valamikor ez természetes népi tudás volt. Kopernikusz, aki nem „csak” csillagász volt, de pap is, rájött arra, hogy a világegyetem középpontjában a Nap áll, és körülötte köröz a mi bolygónk, a Föld.

Felfedezésével Keplert valósággal lázba hozta. És Kepler, akit évtizedekkel ezelőtt is előszeretettel neveztem az én „öregkori kiadásomnak”, amikor meggyőződött róla – korábban talán egyes-egyedül –, hogy a Kopernikusz-féle csillagászati rendszer igaz, hogy tudniillik a Nap a bolygórendszer nyugvó középpontja, a következő szavakra fakadt: Ha Isten anyagi lakóhelyében kedvét akarná lelteni, és olyan helyet akarna választani, ahol az

égi angyalokkal lakhat, a Nap lenne az! Az öregasszony, aki Csíksomlyón a felkelő Napot nézi, a Szentlelket látja benne. A régi mondást még ma is sokan ismerik, mondogatják is: Egy a fej, egy a szív, egy az Isten és egy a Nap! Az ókorban többen is felvetették – és ezen görög szerzők műveit Kopernikusz eredetiben tanulmányozta! – a heliocentrikus, azaz Nap-középpontú rendszer gondolatát! Soli Deo Gloria – Egyedül Istené a dicsőség, hirdeti a

reformátorok hittételeinek összegzésére szolgáló öt *sola* egyike, a legelső és leglényegesebb. Az Istenhez szóló énekek, a zsoltárok is gyakorta utalnak a Napra, nappal történik minden, ha lemegy a Nap, Isten is eltűnik a horizontunkról...

Sajátos módon a beszélgetésünk kiindulópontjául szolgáló könyv – Heller Ágnes tanulmánya, amelyben a Genezis könyvének filozófiai értelmezésére vállalkozik – is utal erre a természettől „kölcsonzött”, mitologikus képre, miközben azt állítja, hogy a Bibliában nincs mitológia. Martin Bubert idézi: „Ahogy van napfogyatkozás, lehetséges Isten-fogyatkozás is. Isten nem halott. De ahogy a Nap el tud tűnni a Hold korongja mögött, úgy tud Isten is eltűnni az Istentől elrugaszkodott világ horizontjáról. De ahogyan a Nap újra előbújik, úgy fog Isten is újra előbukkanni”...

Akik a filozófiai istenérvek, istenbizonyítékok elemzésére, a hit és az értelem közötti viszony tisztázására vállalkoztak, elég hamar kiderítették, hogy a Napot és a Holdat már évezredekkel – vagy évmilliókkal? – ezelőtt úgy „kezelték” az emberek, mint ugyanannak az egyedülvaló jelenségnek a két arculatát, a nappali és az éjszakai megjelenési formáját. Amikor nyugovóra tér, fölküldi maga helyett az égre a Nap a Holdat. Az archaikus időkben a világ közepének tartott Delphoiban nappal Apollót, éjszaka pedig Dionüszoszt imádták, úgy tekintettek Dionüszosra, mintha Apolló éjszakai mása volna. Az egyszerű embernek kell a mitológia. Számos alkalommal megtörtént már – olykor ma is megtörténik –, hogy józan elmék megpróbálják kipucolni a mítoszokat az emberiség alaptörténeteiből, ősi eposzaiból, a Bibliából is. De sosem járnak sikerrel. Jön egy „vajákos” (= én), és arról kezd beszélni, miként kapcsolódik Lót története Philemonéhoz, aki feleségével, Baucisszal együtt barátságosan vendégelte meg a környék többi lakója által durván elutasított Zeust, aki büntetésül vízárral borította el az egész vidéket, kivéve Philemonék otthonát... Vagy arról, hogy az Ábrahámot meglátogató három angyal milyen párhuzamot képvisel azzal a három istenséggel, akiket az a Hyrieus látott vendégül, aki a szíveslátásért cserében azt kérte, hogy gyermeke szülessék. És világra jön Orion... Mózes élet-története telis-tele van naphéroszi motívumokkal, csodatételei csillag- és napistenekhez illenek. Malakiás próféta a Messiásról írja: „És feltámad néktek, akik félték az én nevemet, az igazságnak napja, és gyógyulás lesz az ő szárnyai alatt.” Újra és újra rá kell döbennem, milyen óriási jelentősége volt a Nap – és, tegyük hozzá: a csillagos ég – tisztelésének elődeink életében; miként tudatosult

bennük, miközben az égboltot figyelték, hogy a kaotikus világban mindig helyreállítható a rend, amely elsimítja a külső és belső zűrzavartól rettegő lélek háborgásait. A rendet a világosság szüli, a világosságot a Nap, nem a véletlen műve, hogy az emberiség alaptörténetei – nyíltan vagy burkoltan – szinte mindig a Nap körül keringenek. Mindez számomra azt jelzi, hogy a világ egységes, és mi – büntetlenül – nem szakíthatjuk ki magunkat e nagy egységből. Ha mégis: belátható időn belül elpusztulunk.